

УДК 37:784(477):930.1

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-188-116-120

МАРТИНЮК Анатолій Кирилович –

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання ДВНЗ

«Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету

імені Григорія Сковороди»

ORCID: <https://orcid.org/0000-003-2553-8598>

e-mail: mart_ak@ukr.net

УКРАЇНЬСЬКА ВОКАЛЬНА ПЕДАГОГІКА: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Духовне життя українського суспільства на перетині ХХ – ХХІ століть вирізняється надзвичайною змістовною наповненістю усіх його сфер. Одним із найвищих надбань нашого народу в царині духовності є вокальне мистецтво. Неозорий світ людського буття, чарівна краса природи, сторінки історичного минулого і сьогодення української спільноти отримали глибокий відбиток у вокальній музиці. Упродовж багатьох століть і в сучасну епоху вона була і є важливим чинником становлення духовного світу особистості. Вокальне мистецтво виявляє тісні контекстуальні зв'язки з літературою. Одним із джерел формування національного вокального стилю стала поетична творчість таких знакових постатей української літератури, як Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Максим Рильський та ін. До унікальних явищ української культури відносимо музичну Шевченкіану Миколи Лисенка. Поетична спадщина Т. Шевченка отримала в ній конгеніальне втілення. Традиція щодо її осягнення простежується у наступній генерації композиторів – Кирила Стеценка, Станіслава Людкевича, Бориса Лятошинського та ін.

Визначним явищем національної культури ХХ – поч. ХХІ ст. стала музично-виконавська вокальна школа та її осередки в різних регіонах нашої країни. Наукове вивчення її витоків, еволюції, функціонування в сучасному суспільстві, художньої естетики і освітніх засад є важливим пріоритетом музикознавчої та педагогічної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія і теорія вокального мистецтва і вокальної педагогіки, культурний універсалізм національної музично-виконавської вокальної школи отримали відбиток в низці наукових праць українських учених. Динаміка наукових студій була

особливо виразною, починаючи з другої половини ХХ століття. Це засвідчила поява ґрунтовних науково-методичних праць таких учених і педагогів, як: В. Антонюк, В. Бриліна, Б. Гнидь, Н. Гребенюк, М. Єгоричева, І. Колодуб, І. Лисенко, Л. Ставінська, О. Стахевич, О. Шуляр, Ю. Юцевич і ін. Основним змістовним вектором нашої наукової розвідки є висвітлення наукових і методичних засад розвитку співацького голосу у контексті визначальних професійних компетенцій майбутнього педагога-музиканта.

Мета статті полягає у розкритті художньо-естетичних і освітніх засад української вокальної педагогіки на основі аналізу науково-методичних праць вітчизняних учених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постановка співочих голосів є однією з важливих спеціальних дисциплін в системі професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів. Вокальна культура студента як важлива риса його особистості передбачає оволодіння вокальною технікою, усвідомлення феномену співацького голосу з точки зору його типології та особливостей розвитку; набуття досвіду виконавської інтерпретації вокальних творів; отримання необхідного обсягу знань щодо будови голосового апарату та його функціонування, основних принципів охорони співацьких голосів.

Мистецька освіта на початку ХХІ століття зазнає багато змін. Вони торкнулися і вокальної педагогіки. Динаміка цих змін окреслюється в праці «Вокальна професійна підготовка вчителя музики» [1], яку створили кандидат педагогічних наук, доцент Валентина Бриліна і старший викладач Людмила Ставінська. Ця праця узагальнює багаторічний досвід авторів у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. У цій праці наголошується на тому, що в сучасних освітніх програмах з вокального класу велика

частина матеріалу відводиться на самостійне опрацювання. У зв'язку з цим в методичному посібнику розглядаються аспекти організації цього процесу.

Викладений в навчальному посібнику теоретичний і методичний матеріал вирізняється надзвичайною змістовною наповненістю, що стає підґрунтям для самостійного усвідомлення студентами широкого кола явищ пов'язаних з проблемами звукоутворення, визначенням типів голосів та особливостей тембрової палітри звучання у різних регістрах, взаємозв'язку вірного дихання та процесу фокації.

Ця праця вирізняється особливою увагою до питань вивчення виконавської культури, інтерпретації вокальних творів а *carrelli*, поєднання співу та власного музичного інструментального супроводу. В науковій праці здійснюється педагогічне обґрунтування змісту вокальної підготовки. Важливими її складовими є розвиток співочого дихання, розширення діапазону, досягнення чистоти інтонування і вірного звукоутворення.

У навчальному посібнику професійна вокальна підготовка розглядається як цілісна освітня система, мета якої полягає у формуванні світоглядних уявлень студентів в царині співу, досягненні необхідного рівня володіння співацькими вміннями і навичками, отриманні досвіду виконавської інтерпретації вокальної музики різних стилів і жанрів.

Ця освітня система віддзеркалює взаємодію педагогічної і виконавської майстерності. Становлення творчої індивідуальності майбутнього музиканта-педагога, осягнення ним феномену вокального мистецтва відбувається за висхідною лінією від молодших до старших курсів. Зміст вокального навчання на всіх його етапах має винятковий особистісний сенс для кожного студента. З часом відбувається розширення змістовного поля вокальної підготовки студентів. Формування вокальної культури студента починає набувати інших рис і розглядається крізь призму його майбутньої педагогічної і музично-виконавської діяльності в системі естетичного виховання дітей і молоді. У цьому контексті особливої значущості набуває вивчення студентом вікових відмінностей учнів з точки зору фізичного і розумового розвитку, рівня сформованості світоглядних уявлень та емоційної сфери, функціонування співацького голосу та

динаміки його подальшого становлення.

Автори посібника окреслюють визначальні засади сучасного вокального навчально-виховного процесу. Педагогічна взаємодія викладача і студента вибудовується ними в таку змістовну послідовність: естетичне спілкування зі співаком; вивчення характерних ознак голосу та його класифікація; засвоєння програми дисципліни у відповідності з навчальним планом; оволодіння різними видами вокальної техніки; усвідомлення взаємозв'язку між художніми і технічними аспектами співацького процесу; впровадження інноваційних методів сучасної вокальної педагогіки; така змістовна наповненість навчального процесу, яка спонукає студента до самовдосконалення [1, с. 9].

Провідною ідеєю цієї книги є розгляд вокального напрямку мистецької освіти в університеті, як процесу спрямованого на розвиток у студентів здатності до глибокого осягнення образної сфери і музичної драматургії вокальних творів та їх довершене виконавське втілення.

Автори навчального посібника дотримуються загальнонавчаних положень щодо розучування вокального твору. До основних його етапів вони відносять початкове ознайомлення, вивчення поетичного і музичного тексту, глибоке розкриття засобами співу художньої ідеї та музичної драматургії твору. Вокальний репертуар в сучасних навчальних програмах вибудовується за принципом поступового ускладнення. Це стає підґрунтям для послідовного розширення діапазону, збагачення інтонаційної і темброво-динамічної палітри звучання голосу, більш глибокого оволодіння механізмом співацького дихання, осягнення на високому рівні літературно-поетичного і музичного синтезу у вокальних творах.

Система вокального навчання має своїм підґрунтям дотримання принципів свідомості та активності. Наукове тлумачення принципів свідомості й активності у навчанні співу передбачає їх розгляд у контексті таких видів діяльності як сприймання вокальних творів, відтворення в співі літературно-поетичного і музичного тексту, виконавське втілення художньої концепції.

Глибоке усвідомлення студентом ідеї вокального твору, його своєрідної художньої атури, жанрових і стильових особливостей вокальної музики, функціонування значення та взаємо-зв'язку засобів музичної

виразності у створенні цілісної виконавської інтерпретації є важливим спрямуванням сучасної вокальної педагогіки.

У навчальному посібнику всебічно висвітлюються технологічні особливості вокальної підготовки, самостійна вокальна творча діяльність студентів, організаційні і методичні засади проведення позакласних форм роботи. Ця праця, яка ґрунтується на синтезі накопиченого практичного і наукового досвіду вокальної педагогіки є цінним надбанням сучасної мистецької освіти.

Цінною працею в галузі виконавського музикознавства і вокальної педагогіки є навчально-методичний посібник кандидата педагогічних наук Юрія Юцевича «Теорія і методика розвитку співацького голосу» [4]. Наукові і методичні засади формування співацького голосу висвітлюються в посібнику у контексті професіограми майбутнього педагога-музиканта системи загальної освіти. Важливою її складовою є високий рівень компетенцій в галузі вокального мистецтва.

У циклі музично-виконавських дисциплін вагоме місце займає «Вокальний клас». В книзі визначено основні завдання цієї дисципліни, а саме: розвиток музично-творчих здібностей і голосу студента; оволодіння вокальною технікою; набуття досвіду виконавської інтерпретації вокальної музики різних стилів і жанрів; засвоєння знань щодо будови та особливостей функціонування голосового апарату; розширення світоглядних уявлень про вокальне мистецтво.

Для викладу фонаційних явищ автором праці обрано як пріоритетний нейрохронаксічний підхід. Він дозволяє з найбільшою повнотою висвітлити особливості формування співацького голосу, а також більш точно визначити дефініцію навчального предмету. Розвиток голосового апарату, який відбувається в процесі співацького навчання, на думку Юрія Юцевича, сприяє збільшенню рівня звукової енергії, що надходить у навколишній простір і досягає слухача.

У роботі дається визначення основних критеріїв співацького голосу, таких як висота, сила, тембр, дикція. Висловлюється думка про те, що тембр – це найбільш складна якість співацького звуку, який є складним гармонічним рядом, виникнення якого відбувається внаслідок спонтанного поділу звукоутворюючого механізму на рівні частини під час коливання. Автор праці

висвітлює біофізичні чинники голосоутворення, здійснює аналіз гортані як складного багатокомпонентного органу, де знаходяться складки і виникає звук людського голосу. Наголошується на тому, «що гортань, яка є джерелом голосу, працює не автономно, а взаємодіє з іншими органами голосового апарату, оскільки фонація – це багатофакторний психофізіологічний процес, де взаємодіють численні системи людського організму, керовані та координовані центральною нервовою системою» [4, с. 29].

Плідним для сучасної музичної педагогіки є положення праці щодо поєднання мовленнєвих рухів із вокальними як важливий вектор розвитку голосоутворення. Ідеї вченого виявляють спорідненість з художньою естетикою і педагогічними принципами вокальної школи Михайла Микиші. Для удосконалення дії мовно-рухового апарату цей видатний педагог використовував спеціальні вправи, сутність яких полягала у вимовлянні на кожному щаблі звукоряду назв нот, а потім спеціально підібраних складів і нарешті, тексту художнього твору у висхідному і низхідному напрямках.

Предметом окремого розгляду в роботі є педагогічні умови вокального процесу. Під ними розуміється сукупність різнопланових факторів, необхідних і достатніх для виникнення, функціонування та змінювання певної педагогічної системи. До них відносяться біофізичні, психологічні, мистецтвознавчі, організаційні ТА ін. В системі цих чинників головними є біофізичні, такі як дихання, робота гортані, опора голосу, атака звуку, регістрова будова голосу, імпеданс, вокальний слух тощо.

Ю. Є. Юцевич зупиняється в роботі на понятті імпедансу та окреслює його значення у співі. Висловлюється думка про те, що «найкращі умови для фонації та утворення повноцінного звука виникають тоді, коли в надскладковому просторі утворюється значна протидія струменю повітря, яке надходить із підскладкового каналу під час розкриття голосових складок з метою звукоутворення» [4, с. 58]. Основним завданням вокального навчання є підбір необхідного імпедансу. Найкращі умови для роботи голосового апарату, як вважає Ю. Юцевич, створює сильний імпеданс.

У навчальному посібнику робиться аналіз резонаторів та резонування у співацькому процесі. Головному резонуванню притаманні такі риси, як яскравість, металевість і блиск голосу, грудному

резонуванню – його насиченість. Автор праці розкриває закономірності функціонування цього явища і зазначає, що завданням вокальної педагогіки є досягнення такого звучання, в якому відчуються вібрації обох типів – головного і грудного, що відповідає мішаному типу голосоутворення.

Вагомим надбанням музикознавства і вокальної педагогіки є монографія кандидата мистецтвознавства, професора Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського Ірини Колодуб «Питання теорії вокального мистецтва» [3]. Працю І. С. Колодуб вирізняє прагнення досягнути феномен вокального мистецтва і вокальної педагогіки у відповідності з даними сучасної науки. Динаміка її розвитку в другій половині ХХ століття сприяла виникненню окремого напрямку «Людинознавства», яке інтегрує досягнення всіх наук, об'єктом яких є людина.

У наші дні розумова діяльність людини вирізняється надзвичайною складністю. Загальна тенденція до її зростання, окрім позитивних, має і негативні наслідки. Такі риси особистості як безпосередність, тяжіння до гри, вільного самовираження, фантазії тощо витісняються із її психіки, що призводить до збіднення духовного світу людини. Він потребує збереження рівноваги і в цьому полягає, як зазначається в праці, культуротворча місія мистецтва, в тому числі і вокального.

Мистецтво співу – його пізнавальна та емоційна сфери виявляють нерозривний зв'язок зі сферою неусвідомлюваного і своїм корінням сягають у нього. Ірина Колодуб у своїй праці конкретизує деякі явища неусвідомлюваного стосовно специфіки вокального мистецтва. Висловлюється думка про те, що увага викладача до психічної сфери учня є необхідною.

Формування диспозиційних установок окреслюється в праці як важливе завдання вокальної освіти. Під ними розуміється набута в процесі досвіду цілісна психофізична тенденція людини щодо здійснення певної активності по відношенню до низки предметів. Надзвичайно необхідним для співака є набуття життєвих вражень.

У внутрішньому світі співака, як зазначає І. С. Колодуб, існує феномен неспівпадання його проявів як людини і як творця. Відзначається «що розвиток здатності ідентифікації, ототожнення, тобто емпатії (як проєкції так і інтроекції) є одним із головних завдань художнього виховання. Якість ця існує в кожній людині і яскраво проявляється

в дитинстві, але з віком придушується логічним мисленням. Однак для професіонала співака необхідно не тільки зберегти цю якість – здатність перенесення у виконувану роль, але й розвинути можливість ототожнення зі всіма елементами змісту і форми твору, а також з матеріалом і засобами творчості, здатності їх «оживити» [3, с. 16].

Неусвідомлюваний життєвий досвід людини отримує відбиток в інтуїції. Накопичення широкої палітри неусвідомлених дій співака створює передумови для виявлення інтуїтивного початку в творчості. Пошуки потрібного звучання передбачають повторення однієї і тієї ж інтонації. Використання широкої темброво-динамічної палітри звучання та способів її досягнення дозволяє вибрати найкращий варіант. Неусвідомлюваний досвід набувається краще тоді, коли викладач використовує на уроці асоціативні зв'язки музики з явищами життя і природи. Відпрацювання окремих елементів вокальної технології ґрунтується на різних емоційних станах людини.

Важливим завданням вокальної педагогіки є формування інтонаційного мислення співака. Його доцільно розпочинати, на думку І. С. Колодуб, із розмовного інтонування. Розмовне і музичне інтонування належать до споріднених семіотичних систем. Вони вирізняються спільними ознаками, такими як інтонаційний початок, темпо-ритм, синтаксична розчленованість.

Одним із основних елементів навчання є відтворення національної своєрідності тексту. До визначальних професійних компетенцій співака автор відносить особливе вміння охоплювати внутрішнім слухом окремі структурні елементи твору, а згодом його цілісну музичну драматургію.

Українську вокальну школу вирізняє єдність вокально-технічної і художньої сторін музично-виконавського процесу. В сучасній психологічній науці отримало всебічне обґрунтування фундаментального положення про те, що думка, образ у людини зароджуються в результаті практичних дій. Це дозволяє І. С. Колодуб відзначити що «пошук необхідного вокального втілення образу йде не тільки по шляху від уявлення до звукоутворення, але й у зворотньому напрямку – від звукоутворення до уявлення» [3, с. 64].

У змісті книги отримали відбиток окремі ідеї рефлексології. Одне з основних положень цієї науки – рефлекторні зв'язки увійшло у

вокальне виконавство як функціональний зв'язок «сигналу» – музичного образу і зворотної реакції – вокальної дії. І. С. Колодуб висловлює думку про те, що процес навчання це не односторонній рух: техніка-образ чи образ-техніка, а рух по спіралі, в результаті чого здійснюється поступовий розвиток виконавця. Ця теза отримує всебічне обґрунтування в різних розділах монографії. Розвиток музичних уявлень співака відбувається внаслідок накопичення різноманітних слухових вражень та індивідуального слухового досвіду.

У праці І. С. Колодуб виявляються національні ознаки українського виконавського стилю. Наголошується на тому, що історична цінність творчості художника, співака, багато в чому залежить від здібностей втілити дух народу, його моральні ідеали, етичні уявлення, особливості світосприйняття. Мистецтво співака більше ніж інші види музичного виконавства, пов'язане із життям української спільноти і є відгуком на її нагальні потреби.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Формування гуманітарного світогляду і неповторної творчої індивідуальності педагога-музиканта в системі загальної середньої освіти передбачає високий рівень вокальної підготовки. Розвиток співацького голосу, осягнення найкращих еталонів співу, набуття досвіду виконавської інтерпретації вокальної музики є важливими векторами функціонування мистецького напрямку педагогічної освіти.

Розширення методологічного поля і новітніх джерел щодо наукового вивчення феномену української музично-виконавської вокальної школи, розкриття її національної самобутності і регіональних відмінностей, висвітлення контекстуальних зв'язків з іншими сферами духовного життя суспільства і мистецькими освітніми процесами усвідомлюється нами як важливий вектор розвитку сучасної гуманітаристики.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бриліна В. Л., Ставінська Л. М. Вокальна професійна підготовка вчителя музики: метод. посіб. для викладачів та студентів вищих педагогічних і мистецьких закладів. Вінниця: Нова Книга, 2013. 120 с.
2. Давидов М. А. Виконавське музикознавство. Енциклопедичний довідник.

Лупцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. 400 с.

3. Колодуб І. С. Питання теорії вокального мистецтва. Харків, 1995. 120 с.

4. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика розвитку співацького голосу: навч.-метод. посіб. для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу. Київ: ІЗМН, 1998. 160 с.

REFERENCES

1. Brylina, V. L., Stavinska. L. M. (2013). *Vokalna profesiina pidhotovka vchytelia muzyky: metod. posib. dlia vykladachiv ta studentiv vishchyykh pedahohichnykh i mystetskykh zakladiv*. [Vocal Music Teacher Training: A Method. tool. for teachers and students of higher pedagogical and artistic institutions]. Vinnytsia.
2. Davydov, M. A. (2010). *Vykonavske muzykoznavstvo. Entsyklopedychnyi dovidnyk*. [Performing Musicology. Encyclopedic reference book]. Lutsk.
3. Kolodub, I. S. (1995). *Pytannia teorii vokalnoho mystetstva*. [Questions of the theory of vocal art]. Kharkiv.
4. Iutsevych, Yu. Ie. (1998). *Teoriia i metodyka rozvytku spivatskoho holosu: navch.-metod. posib. dlia vykladachiv i studentiv mystetskykh navchalnykh zakladiv, uchyteliv shkil riznoho typu*. [Theory and methodology of singing voice development: teaching method. tool. for teachers and students of art schools, teachers of different types of schools.] Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАРТИНЮК Анатолій Кирилович – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Наукові інтереси: становлення і розвиток музично-виконавських та музично-педагогічних шкіл України, хорова культура, теорія і методика викладання музичних дисциплін.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARTYNIUK Anatolii Kyrylovych – PhD in Art History, Associate Professor of the Department of Artistic Disciplines and Teaching Methods of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: formation and development of music-performing and music-pedagogical schools of Ukraine, choral culture, theory and methodology of teaching of music disciplines.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2020 р.